

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Squatterské hnutí ve Wrocławu

Bc. Tomáš Mašek

Diplomová práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tomáš MAŠEK**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Vřed či svědomí města: squatterské hnutí ve Wroclawi**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Student se bude držet osnovy, kterou vypracoval v návrhu na zadání diplomové práce s tím, že své teoretické vstupy podřídí co nejdetailnějšímu rozboru konkrétní situace wroclawských squatterů. Jinými slovy bude důraz kladen na oddíly IV. A V., tedy budování reálné utopie a osvobození městského prostoru. Závěr práce by měl konfrontovat teoretické premisy s poznatky z terénu tak, aby jasně vystoupily do popředí originální poznatky popřípadě objevy badatele-autora diplomové práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GIRTLER, R.: Okrajové sociální kultury. Brno: Masarykova univerzita. 2001

GÓRSKI, R.: Demokracja uczestnicząca w samorządzie lokalnym. Pozna-Kraków. 2003.

KRAWCZYK, J.: Domy wolnych ludzi. Magazyn Obywatel nr 1 / 2003 (9)

URBASKI, J.: Odzyskać miasto: Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura. Pozna. Wydawnictwo Poznańskiej Biblioteki Anarchystycznej. 2005.

UK, P.: Społeczność w działaniu – ekolodzy, feministki, skotersi. Socjologiczna analiza nowych ruchów społecznych w Polsce. Warszawa. 2001.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Petr Skalník, CSc.
Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 12/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26.3.2009

Tomáš Mašek

Děkuji PhDr. Petru Skalníkovi, CSc., vedoucímu diplomové práce, za odbornou pomoc a připomínky při vypracování mé diplomové práce.

ANOTACE

Práce se věnuje problematice squattingu na příkladu konkrétní komunity ve Wrocławu. Vnímá ji jako součást mezinárodního hnutí, přičemž zároveň akcentuje její specifika a autentičnost. Přibližuje každodennost místní komunity se zaměřením na identitu členů a interakce s okolím. Dále se zabývá etickými otázkami spojenými s terénním výzkumem a interpretací dat u obdobných skupin.

KLÍČOVÁ SLOVA

Squatting, Wrocław, subkultura, kontrakultura, punk

ANNONATION

The work deals with the phenomenon of squatting, presenting the case study of a community in Wrocław. It reflects the community as part of an international movement and emphasizes its specific features and authenticity. It depicts everyday life of the local community, focusing especially on identity of individual members and their interaction within the surrounding community. It also deals with ethic issues related to fieldwork and interpretation of data of similar groups.

KEY WORDS

Squatting, Wrocław, subculture, counterculture, punk

OBSAH

1. Úvod	10
2. Squatting a problémy s jeho definicí	11
2.1. Squatting jako nelegální obsazení.....	14
2.2. Squatting jako uvědomělé obsazování.....	16
3. Squatting jako součást svévolného osadnictví	17
3.1. Svévolné osadnictví.....	17
3.2. Svévolné osadnictví ve třetím světě.....	18
3.3. Squatting v západním světě.....	19
3.3.1. Sociální squatting.....	19
3.3.2. Angažovaný squatting.....	20
3.3.2.1. Sociální centra.....	21
3.3.2.2. Angažovaný squatting v Polsku.....	22
3.3.2.2.1. Rozbrat.....	25
3.3.2.2.2. Zakažný squat.....	27
3.3.2.2.3. De-Centrum.....	28
3.3.2.2.4. 13.....	29
3.3.2.2.5. Angažovaný squatting ve Wrocławu...30	
3.3.2.2.5.1. Centrum reanimace kultury...31	
4. Terénní výzkum ve Wrocławu	32
4.1. Motivace terénního výzkumu.....	32
4.2. Volba konkrétní lokace terénního výzkumu.....	33
4.3. Kontakt se squatterskou scénou.....	34
4.4. Realizace terénního výzkumu ve Wrocławu.....	36
4.5. Metody terénního výzkumu.....	38
4.5.1. Anonymita a předběžná opatrnost.....	40
4.5.2. Role výzkumníka v komunitě.....	42
5. Squatterská komunita ve Wrocławu	45
5.1. Identita wrocławských squatterů.....	45
5.1.1. Ztotožnění s ideou.....	45
5.1.2. Posloupnost identit.....	49
5.1.2.1. Identita člena komunity.....	50
5.1.2.1. Identita squatterské komunity města.....	51

5.1.3. Interakce squatterské komunity s okolím.....	53
5.1.3.1. Vlastníci budov a pozemků.....	53
5.1.3.2. Neonacisté.....	54
5.1.3.4. Lide ze sousedství.....	55
5.1.3.5. Komunikace s okolím pomocí street art...56	
6. Závěr.....	57

1. Úvod

V současné době lze i v České republice, ve které nikdy nebylo squatterské hnutí masovou záležitostí, zaznamenat zvýšený zájem médií i veřejnosti upřený k tomuto fenoménu. Záběry hořících policejních aut v dánské metropoli při nepokojích po demolici sociálního centra Ungdomshuset či zoufalý boj squatterů na střeše pražského squatu Milada se členy bezpečnostní agentury, se staly vděčnými soustvy masmédií. Nutná zkratkovitost a opakování zažitých klišé v médiích přispěla k současné situaci, kdy se squatting sice stal frekventovaným pojmem, nicméně bohužel bez seriózní debaty o tom, kdo squatteři jsou, a z jakých důvodů je pro ně obsazování opuštěných domů významné. Následkem čehož je běžný obraz squattera v české kotlině zcela odlišný než například u lidí, kteří měli osobní zkušenost se squattingem v západní Evropě. Situaci také neusnadňuje značná šíře pojmu samého, pod který bývá zařazováno leccos, od neudržovaných ruin obývaných narkomany až po desítky let fungující sociální centra s bohatou kulturní a sociální aktivitou. Navíc se squatting zřejmě pro svoji vyhraněnost a radikálnost stal vděčným objektem společenských diskuzí, ve kterých se stává podle politického přesvědčení aktérů fackovacím panákem v rukou liberálů, kritizujících squaterů za neuznávání soukromého majetku, či hračkou v rukou sociálních aktivistů, chápajících squatting jako zárodek revoluce.

Tato práce se programově odvrací od polemiky o legitimitě squattingu jako celku, kterou lze objevit v podtextu většiny prací zabývajících se touto problematikou. Téma legitimacy je pochopitelně reflektováno, zejména s přihlédnutím ke stávajícím materiálům zabývajících se squattingem, nicméně primárním záměrem práce je zobrazení mechanismů existence konkrétní

squatterské komunity, jejím interakcím s bezprostředním okolím i obdobnými komunitami ve světě. Autor v práci nahlíží na squatting jako na sociální fakt bez kladného či záporného znaménka, přičemž debata o jeho hodnotovém vyznění se z hlediska této optiky jeví zbytečná a odvádějící od merita věci. Lze ji chápat i jako výraz autorova znechucení z nálepkování, kterého se squattingu dostává z nejrůznějších stran. Po letech strávených v prostředí blízkém squatterskému zůstává před očima obraz, který je prost slepého idealismu a romantických vizí, stejně jako jednostranné negativní paušalizace a neodůvodněného kriticizmu. Pokud má tato práce mimo badatelských cílů k něčemu přispět, pak rozhodně k návratu diskuse o squattingu na věcnou rovinu, zbavenou ideologických nánosů a paušalizace.

Práce vychází z výsledků terénního výzkumu mezi squatterry v polském městě Wrocław. Cílem práce je na příkladu konkrétní, prostorově ohraničené komunity přiblížit každodennost a motivace lidí, kteří se zabývají squattingem. Základními otázkami, na které se práce snaží nalézt odpověď, jsou: z jakých důvodů vznikla tato scéna, co je jejím programem a zda jsou tyto komunity skutečně „svobodnými domy pro svobodné lidi“. V průběhu práce vyvstaly další otázky teoretičtějšího charakteru, týkající se zejména vlastní definice squattingu a potíží, které přináší současná chaotická situace v této oblasti, a dále etickými otázkami spojenými s prezentací dat, zejména v souvislosti s kriminalizací squattingu.

2. Squatting a problémy s jeho definicí

Pokud si vyhledáme různé definice squattingu, a laskavě vynecháme odkazy vztahující se k americkým a australským

osadníkům 18. a 19. století či význam „dřepět na bobku“, narazíme zpravidla na dva základní přístupy k definování pojmu, přičemž běžně lze dohledat různé kombinace, ale také definice, které se zásadně liší či jsou v přímém protikladu. První skupina chápe squatting jako nelegální obsazení opuštěného nebo neobývaného prostoru nebo domu. Pro tuto definici je směrodatný pouhý fyzický fakt nelegálního obsazení. Druhá skupina spojuje obsazování prázdných domů a jejich obydlování s jejich využíváním pro kulturní a společenské aktivity, často spojené s politickým protestem, tedy nestačí pouze obsadit prázdný dům nebo prostor, ale navíc kolektiv musí vyvíjet aktivity přesahující pouhé bydlení.

Obě základní definice jsou platné a mají své nezastupitelné místo. Zatímco v zahraničí je tato dichotomie akceptována a zpravidla pro oba přístupy existuje odlišný termín (např. v angličtině *squat* versus *social center* či v němčině *squatting* versus *hausbesetzung*¹), v českém prostředí tato reflexe nenastala. Tudíž dochází k vzájemnému směšování, v běžném diskursu se tyto dvě definice volně prolínají.

Termín squatting se v České republice začal používat brzy po pádu komunismu společně s prvními českými pokusy o obsazování domů a zároveň s návratem lidí ze západní Evropy, kteří měli s touto aktivitou osobní zkušenosti. Squatting byl v té době chápán ve smyslu obsazení domu s kulturním či politickým obsahem. Se zájmem médií se užívání pojmu squatting posunulo více k jeho chápání jakožto prostého nelegálního obsazení objektu. Výsledkem je současný stav, kdy se pod pojem squatting zahrnuje široká škála nejrozličnějších aktivit, často dochází k zjednodušování a dezinterpretacím.

¹ Blíže k významu jednotlivých pojmů viz kapitola 3

Typickým příkladem práce českých médií bylo komentování nepokojů v Kodani po demolici sociálního centra Ungdomshuset v březnu roku 2007. O centru bylo referováno jako o nelegálním squatu, přičemž ve skutečnosti tento objekt nebyl squatem, nesloužil k bydlení a pro jeho užívání existovaly smlouvy s Kodaňskou radnicí.

V některých případech docházelo k paradoxnímu mixu relativně objektivního informování, budícího dojem citace zahraničních tiskových agentur a zavádějících a nesmyslných informací, odpovídajících spíše mediálnímu obrazu squattingu v České republice než popisovaným událostem. Například v Lidových novinách uveřejněný článek² nejprve akceptovatelně mluví o „vyklizení mládežnického levicově orientovaného centra“, načež zcela nesmyslně v následující větě výše napsané popírá a mluví o „populárním squatu“. V souvislosti s touto kauzou se vyskytl i daleko závažnější případ manipulace, kdy se v primárním textu ČTK, který následně převzaly některé české deníky, objevila poznámka „úřady tvrdily, že místo původně udané činnosti se tam soustředily aktivity spojené s distribucí a požíváním narkotik“, přičemž jak dánská média, tak zahraniční tiskové agentury, informující o těchto událostech, nic podobného nezaznamenaly. Publicista a bývalý člen Rady Českého rozhlasu Štěpán Kotrba o možném pozadí kauzy spekuluje slovy:

„Už dlouho se ví, že některé hlupáky v redakci ČTK úkoluje a chválí protiextremistické oddělení policie. Nedivil bych se, kdyby tentokrát mravoučnou protidrogovou "vložku" do zprávy pochválil vyléčený feták Komorous... Zdiskreditovat jakýkoliv projev občanského odporu či projevu vůle občanů tím, že "demonstrují přeci jen máničky a fetáci" je přece v

² *Kodaň se změnila v bitevní pole*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <http://www.lidovky.cz/kodan-se-zmenila-v-bitevni-pole-dmg-/ln_zahranici.asp?c=A070305_082407_ln_zahranici_fho>

očíh českého zápecního měšťáka tak snadné. Utvrzování čtenářů a zejména diváků ve stereotypech je přece snadnější, než řešení akutních PR krizí. Nejjednodušší je v infotainmentové době, kdy žurnalistika je nahrazována přebíráním rss kanálů, zmanipulovat zpravodajství agentury - zevnitř. Centrální zdroj, který bez ověření přebírají "jako zjevenou pravdu" další média, dokáže rozšířit dezinformaci s nejvyšší efektivitou."³

V kontextu této práce není důležité, kdo a z jakých důvodů stojí za podobnými manipulacemi. Jisté je, že k nim dochází a zpravidla zůstávají běžné veřejnosti skryty. Důvod, proč je zde tento případ citován, spočívá v jeho názornosti v zobrazení stavu, ve kterém se nachází informovanost běžného vzorku populace o squatterském hnutí. Jedním z možných vysvětlení stávající situace je výše zmíněné směšování obou základních přístupů k nelegálnímu obsazování společně s celkovou absencí jednotné terminologie, která by umožnila jasně oddělit jednotlivé formy neoprávněného osídlování. Nepřehledné situaci v otázce vlastní definice squattingu jsou věnovány následující kapitoly věnující se jednotlivým typům těchto definic.

2.1. Squatting jako nelegální obsazení

Většina definic pojmu squattingu v anglofonním prostředí se vztahuje k aktu nelegálního obsazování budov či pozemků bez bližší specifikace, kdo, proč a jak tuto aktivitu vykonává. Patří sem široká nesourodá škála aktivit spojených s nelegálním obsazováním. Pro srovnání uvádím některé z nich:

³ ZÁHORA, Dalibor. *Podle ČTK se distribují v Kodani drogy*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://www.blisty.cz/art/36587.html>>

„usídlit se (na) nebo obsadit majetek, zejména takový, který je jinak neobývaný, a to bez jakéhokoliv zákonného nároku, práva nebo placení nájemného“⁴

„obývat prázdnou budovu či pozemek bez souhlasu majitele“⁵

„obsadit neobývaný pozemek bez právního nároku“⁶

„obsazení opuštěného nebo neobydleného prostoru nebo budovy, zejména obytné, kterou squatter nevlastní, nepronajímá si ji ani k ní nemá jiný souhlas k užívání“⁷

„obsadit pozemek nebo nemovitost, obvykle dočasně, legálně nebo nelegálně“⁸

Společným jmenovatelem všech citovaných definic je chápání squattingu jako neoprávněného obsazení budovy či pozemku, přičemž některé z definic navíc vysloveně vylučují určité formy užívání jako pronájem nebo oprávnění k pobytu. V jednom případě je zmíněná možnost zákonnosti tohoto aktu. Je pravděpodobné, že se jedná o reflexi situace v některých zemích jako je Velká Británie nebo Nizozemí, kde je squatting při splnění specifických podmínek legální.

V českém prostředí je častější definování pojmu v exkluzivní podobě, nicméně obecnou definici najdeme například v překladových slovnících z angličtiny „obsazení domu (nelegální)“ či u hesla squatter „neoprávněně bydlící“ či „samozvaný nájemník“.

⁴ *Squatting*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://dictionary.reference.com>> překlad Tomáš Mašek

⁵ *Squatting*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://dictionary.cambridge.org/define.asp?key=77113&dict=CALD&topic=living-or-sleeping-somewhere>> překlad Tomáš Mašek

⁶ *Squatting*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://www.thefreedictionary.com/squat>> překlad Tomáš Mašek

⁷ *Squatting*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://en.wikipedia.org/wiki/Squatting>> překlad Tomáš Mašek

⁸ *Squatting*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://www.wordsmyth.net>> překlad Tomáš Mašek

2.2. Squatting jako uvědomělé obsazování

Exkluzivnější je chápání squattingu jakožto obsazování budov spojené s jejich využíváním pro kulturní a společenské aktivity. Pro srovnání uvádím několik příkladů definic:

„obsazování prázdných domů a jejich obydlování a využívání pro kulturní a společenské aktivity, často spojené s politickým protestem“⁹

„nelegální a uvědomělé obsazování nevyužívaných objektů“¹⁰

...squatting je součástí anarchistické ideologie. V tomto pojetí squaty často, mimo funkce bydlení, plní i další role - například center alternativní kultury, vzdělávací a podobně“¹¹

Problematickým bodem tohoto typu definic je jejich exkluzivita. Tedy to, že platí pouze na určitou, jasně vymezenou část širokého proudu aktivit, majících co do činění se svévolným obsazováním. Navíc, jestliže výše byl popsán příklad manipulace sloužící k diskreditaci squatterů, zde naopak dochází k manipulaci ve smyslu snahy o idealizaci této aktivity.

⁹ MELTZER, Albert. *Anarchismus: argumenty pro a proti*. Praha, Anarchistický nakladatelský kolektiv, 2002, str. 36

¹⁰ *Squatting v České republice*, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://www.my-sites.com/squatting/>>

¹¹ Squat, [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://pl.wikipedia.org/wiki/Squat>> překlad Tomáš Mašek

3. Squatting jako součást svévolného osadnictví

Způsob, kterým je v této práci pracováno s pojmem squatting, se snaží vyhnout největším nešvarům stávajících přístupů, nesnaží se pojem redukovat na jednu z výsečí, zároveň se vyhýbá nebezpečí přílišného zevšeobecňování. Základním principem je nahlížení na všechny aktivity, při kterých dochází k svévolnému osadnictví, jako na součást jednoho celku, který se skládá z širokého množství podskupin. Forma existence těchto skupin je určována zejména teritoriálními, sociálními a politickými hledisky.

3.1. Svévolné osadnictví

Termín svévolné osadnictví je v této práci používán jako zastřešující termín pro všechny aktivity spojené s ilegálním obsazováním pozemků a budov. Významově se blíží pojmu squatter v americké angličtině (nezákonný osadník, nezákonný farmář). Jeho použití jakožto obecného pojmu vychází z práce polského sociologa a sociálního aktivisty z prostředí kolem poznaňského squatu Rozbrat Jarosława Urbańskiego.¹² Autor vysvětluje, že svévolné osadnictví (samowolne osadnictwo) je relativně nový fenomén, související se změnami v chápání vztahu mezi člověkem a prostorem v období klasicismu, epoše spojené se sjednocením pozemkových měr a také s postupující univerzalizací osídlovacích a urbanistických pravidel. S jasným vymezením prostoru a hranic dochází k sankcionování dříve tolerovaného jednání.

¹² URBAŃSKI, Jarosław. *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura*, Poznaň: Trojka, 2005

URBAŃSKI, Jarosław. *Squatting jako swoboda i samowola*, Autoportret, Krakov, 2008, č. 2 (23), str. 19-25

3.2. Svévolné osadnictví ve třetím světě

Americký žurnalista Robert Neuwirth odhaduje ve své knize *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World* počet nezákonných osadníků na jednu miliardu, což představuje téměř šestinu světové populace.¹³ V naprosté většině se jedná o chudinské čtvrti v zemích třetího světa. Dle Anderse Corra¹⁴ tvoří svévolní osadníci 90 procent obyvatel Addis Abeby, 33 procent Nairobi, 50 procent Monrovie, 29 procent Soulu, 67 procent Kalkaty, 45 procent Bombaje, 60 procent Ankary, 35 procent Manili, 40 procent Limy a 42 procent Caracasu.

Pro tato osídlení existuje řada lokálních názvů. Neznámější typy osídlení spojených se svévolným osadnictvím jsou *slumy*, *shanty towns*¹⁵ a *favely*. Oficiální definice Programu OSN pro lidská sídla označuje tato sídliště souhrnně jako *slumy*, přestože existují mezi jednotlivými typy určité rozdíly. *Shanty towns* a *favely* jsou vytvářeny jakožto improvizovaná chudinská osídlení, zatímco *slumy* obvykle byly zpočátku relativně bohaté a reprezentativní sídliště. Termín *shanty towns* se vztahuje k nouzovým chatrčím, postaveným z odpadových materiálů, obvykle bez řádné kanalizace a elektřiny. Na rozdíl od *ghett*, která jsou charakterizována sdílenou etnicitou, *slumy* nelze identifikovat dle rasy, etnicity či náboženství, ale výhradně dle socio-ekonomických kritérií.

¹³ NEUWIRTH, Robert. *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World*. New York: Routledge, 2004

¹⁴ CORR, Anders. *No Trespassing!: Squatting, Rent Strikes, and Land Struggles Worldwide*, Cambridge: South End Press, 1999

¹⁵ Tento termín ponechávám v anglickém znění, přestože se lze setkat s českými překlady „kolonie nuzných domků“ či „chudá čtvrt“, které mají širší a ne zcela totožný význam.

V Chile původně vyrůstali *callampa* „osady hřibů“. V roce 1960 v těchto sídlištích, obvykle vznikajících v údolích řek a v okolí městských skládek, žilo okolo 80 tisíc lidí. V následujících letech se zrodilo hnutí *pobladeros*¹⁶ s mnohem více politickým a ofenzivním charakterem. Účastníci tohoto hnutí násilně a často při srážkách s policií obsazovali soukromé pozemky a budovali na nich obytná sídliště. V roce 1971 v osadách *pobladeros* pobývalo v Santiagu de Chile 275 tisíc osob, což tvořilo přibližně deset procent obyvatelstva.

3.3. Squatting v západním světě

Pro svévolné osadnictví v západním světě se zpravidla vžil termín squatting. Od svévolného osadnictví v třetím světě se odlišuje v několika základních bodech. Nejedná se o masovou taktiku, squatterské čtvrti se zpravidla nevyskytují.¹⁷ Převažujícím způsobem existence je život v komunitě, nukleární rodiny nejsou běžné. Squatting je v západní společnosti ve většině případů otázkou volby, ne životní nutností.

3.3.1. Sociální squatting

Tento termín označuje squatting, jehož základní motivací jsou sociální důvody. Mezi obyvateli najdeme bezdomovce, narkomany, zahraniční dělníky, mladé lidi bez prostředků, samotáře, umělce, lidi na útěku. Realitu těchto squatů v druhé

¹⁶ URBAŃSKI, Jarosław. *Squatting jako swoboda i samowola*, Autoportret, Krakov, 2008, č. 2 (23), str. 21

¹⁷ S jistou dávkou zjednodušení lze jako o squatterských čtvrtích mluvit například o kodaňské Christianii či komplexu budov na Stockartstraße v Lipsku. Nicméně charakter těchto čtvrtí je zcela odlišný od slumů třetího světa.

polovině sedmdesátých let ve Velké Británii výstižně popisuje Richard Nother:

„Život v komuně – nebo utopický názory, jestli chceš –, to se nás vůbec netýkalo. Náš barák byl muzikantskej. Jiný squaty byly opilecký, další zase fetácký doupata, byla to různorodá oblast. Jediná věc, která všechny spojovala, byly problémy s elektrárnou a magistrátem. Byla tam spousta muzikantů, lidi z Irska, Jižní Ameriky, Španělska. Všichni mladý, který přicházeli do Londýna a neměli na bydlení, směřovali sem.“¹⁸

Obdobné zkušenosti má i Joe Strummer z punkové kapely Clash:

„Vedle nás bydlela parta fetáků a nějaký alkoholici zas trávili veškerej čas v parku na druhý straně. Jednou jsem otevřel hlavní dveře a někdo se mě pokusil naporcovat sekerou.“¹⁹

Jak dokládá Marta Qandil, popisující realitu života polských squatterů v současném Londýně, situace v těchto squatech se za více než třicet let v zásadě nezměnila. U komunit, které navštívila, se jedná primárně o ekonomicky dosažitelný způsob bydlení a sami obyvatelé odmítají tuto aktivitu spojovat s „bojem proti systému“.²⁰

3.3.2. Angažovaný squatting

Angažovaný squatting nebo také politický squatting či squatterské hnutí jsou termíny vztahující se k formě svévolného

¹⁸ GILBERT, Pat. *Clash – Smrt nebo sláva*. Praha: Volvox Globator, 2007, str. 88

¹⁹ Tamtéž, str. 88

²⁰ QANDIL, Marta. *Skłoting bez idei* [online], 2008 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z <http://www.polishexpress.co.uk/art,skłoting_bez_idei,330.html>

osadnictví, která spojuje obsazování prázdných domů s politickým a kulturním přesahem. Toto hnutí povstalo v západní Evropě a Severní Americe po roce 1968. Za zlatou éru squattingu bývají považována sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století, kdy obsazování prázdných domů mělo masový charakter. Například ve Velké Británii mezi lety 1968 až 1980 existovalo průměrně každý rok mezi 30-50 tisíci squatterů.²¹ V roce 1987 žilo jen v samotném Londýně přibližně 31 tisíc squatterů. Nejslavnějším „městem squatů“ se stal Amsterdam, kde v roce 1980 existovalo 6000-7000 obsazených domů.²²

Základní myšlenkou angažovaného squattingu je požadavek nadřazenosti práva na bydlení nad právem vlastnickým. Jedno z nejfrekventovanějších squatterských hesel zní: „Bydlení je právo“. Squaty nabízejí pomoc lidem, kteří se dostali na dno kapitalistické společnosti. Útočiště zde nalézají emigranti i političtí uprchlíci z jiných regionů světa. Squatterské hnutí přesahuje rámec pouhého poskytování bydlení. Okolo squatů se koncentrují antisystémové skupiny a organizace (anarchistické, radikálně levicové a ekologické) a undergroundová kultura (koncerty, výstavy, vydavatelství). V estetické rovině se squatterské hnutí odvolává na emocionální proud v architektuře a vymezuje se vůči funkcionalistickému a modernistickému pojetí.²³

3.3.2.1. Sociální centra

Sociální centra jsou komunitní prostory užívané pro celou řadu různorodých činností, v zásadě totožných s aktivitami

²¹ URBAŃSKI, Jarosław. *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura*, Poznań: Trojka, 2005, str. 73

²² URBAŃSKI, Jarosław. *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura*, Poznań: Trojka, 2005, str. 74

²³ Tamtéž, str. 45

popsanými v kapitole Angažovaný squatting. Spojuje je, že jsou budována na principech samosprávy, antiautoritářství a Do It Yourself etiky. V praxi zde můžeme nalézt kavárny, infošopy, obchody se zbožím zdarma, zkušebny, tělocvičny, kinosály, knihovny, sítotiskové tiskárny, ateliéry, dílny atd. Prostory slouží k setkávání aktivistů, pořádání koncertů, výstav, workshopů, burz atd. Některá sociální centra fungují na squatech, jiná jsou v pronájmu nebo jsou ve vlastnictví kolektivů, které je provozují.

Stefan z Jugend Autonome Zentrum v Rostocku v odpovědi na otázku, co je hlavním smyslem míst, jako je to jejich, říká: „Cílem a hlavní myšlenkou je Do It Yourself, což neznamena automaticky punk rock. Mít vlastní svět se vši komplexitou uvnitř. Pro těch 30 - 50 lidí je tohle důležitější než jen nějaké místnosti a střecha nad hlavou.“²⁴

3.3.2.2. Angažovaný squatting v Polsku

Za předchůdce squaterů v Polsku lze v jistém smyslu považovat komuny spjaté s *hippies*, zrod první z nich sahá až do roku 1967.²⁵ Komunitní způsob existence těchto komun se v mnoha aspektech blížil každodenní realitě soudobých polských squatterů. V knize *Squatting a jeho revoluční tendence*²⁶ publikoval Vlastimil Růžička obsáhlý rozhovor s Romanem Laubem, který v raných osmdesátých letech krátkodobě pobýval v takovéto komuně v Krakově. V tomto rozhovoru je zobrazen nástin ideových postojů členů komuny, velmi kritických nejen vůči komunismu, ale i kapitalismu, což je další prvek totožný se současnými

²⁴ Jugend Autonome Zentrum Rostock. Hluboká Orba 27, str. 149

²⁵ SIPOWICZ, Kamil. *Pierwsi hipisi PRL*, 2007 [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://pl.indymedia.org/pl/2007/05/29070.shtml>>

²⁶ RŮŽIČKA, Vlastimil: *Squaty a jejich revoluční tendence*, Praha: Triton, 2007.

squattery. Najdeme zde i zajímavou zmínku o tehdejších pokusech o squatting v západoevropském stylu ze strany jednotlivců majících zkušenosti z Berlína.

Stejně jako v ostatních zemích východního bloku je i v Polsku pro rozvoj angažovaného squattingu klíčový pád komunismu. Jako zásadní se jeví tři aspekty. Jednak dochází k uvolnění politické situace, represe již nedosahuje takových rozměrů, aby dokázala squatting zcela potlačit. Dále se navrací z exilu mnoho lidí, kteří zažili boom squattingu v západní Evropě v osmdesátých letech. Třetím bodem, který stejně jako předešlý souvisí s uvolněním hranic, je čilá komunikace a spolupráce v rámci hnutí na obou stranách bývalé železné opony spojená s materiální a finanční podporou východoevropských aktivistů.

Mezi polskými squattery nalezneme příznivce subkultur a kontrakultur, anarchisty, ekology, studenty i osoby hledající co nejlevnější bydlení.²⁷ Typickým rysem squattingu ve Východní Evropě (mimo Polsko zejména v České republice a na Slovensku) je primární provázanost se sociálními aktivitami, od koncertů alternativní hudby po širokou škálu kulturních a společenských akcí. Squaty sloužící pouze k bydlení zde sice také existují, ale oproti procentuálnímu podílu takovýchto domů na západě, je jejich množství zlomkové.

V potaz je zapotřebí vzít fakt, že jednotlivé squatterské komunity prochází vývojem v čase. Tudíž nelze striktně oddělit squaty sloužící pouze pro bydlení od squatů s politickou a kulturní motivací. Dochází k názorovým posunům uvnitř komunit, které mohou vést k posunům na obě strany. Například z poznaňského Rozbratu, sloužícího původně jako ubytování úzkému

²⁷ WRÓBEL, Łukasz. *Squatting, czyli "Wolne domy dla wolnych ludzi"*, 2002 [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://gu.us.edu.pl/node/216411>>

okruhu lidí, se stalo postupem času centrum anarchistických a kontrakulturních aktivit, sdružující široký kolektiv lidí přesahující úzký okruh obyvatel. K opačnému vývoji došlo ve wroclavském squatu Era Kromera, jehož kolektiv v minulosti pořádal množství kulturních akcí a angažoval se v aktivitě Food Not Bombs, zatímco v současnosti na veřejné aktivity zcela rezignoval. Na zdi tohoto squatu je nastříkán sprejem velký nápis: „Chcemy tylko spokoju!!!!“.²⁸

Na rozdíl od západní Evropy, kde existuje i několik stovek squatů v jednom městě, v Polsku nikdy nebylo v celé zemi více než několik desítek squatů. Z tohoto důvodu je objektivnější zaměřit se při historickém exkurzu na osudy konkrétních domů a komunit, než se na základě takto úzkého počtu snažit popisovat squatterské hnutí v zemi jako celek. V následujícím textu představím nejvýznamnější polské squaty historie i současnosti. Spleť různých osudů v konečném pohledu může představovat výstižnější přínos k pochopení celkové situace hnutí než nutně zavádějící zevšeobecňující pohled.

Následující výčet zahrnuje různé taktiky jednotlivých kolektivů tváří v tvář státním orgánům. Některé objekty zůstaly po celou dobu své existence až po vystěhování v ilegálním postavení, jinde existovaly formální či neformální dohody s majiteli. V některých případech byl squatterům nabídnut po vystěhování z původního objektu náhradní prostor.

²⁸ „Chceme pouze klid“ překlad z polštiny Tomáš Mašek

3.3.2.2.1. Rozbrat (Poznaň)

„Rozbrat je místem, které nežádá nic od města, ale městu toho velice mnoho dává“²⁹

Nejznámější a nejdéle fungující polský squat je poznaňský Rozbrat³⁰, obsazený na podzim 1994. Z místa sloužícího z počátku pouze k bydlení postupně vyrostlo centrum s mnohem širším polem působnosti. Jsou tu dvě obytné budovy, skladiště, posilovna, dva koncertní sály, zkušebna, knihovna, bar „Kulawy Muł“, který se skládá ze dvou místností - kavárny a tanečního sálu, galerie, infošop, anarchistický kluba opravna kol.

V roce 1997 se stal Rozbrat také sídlem Anarchistické federace, což přineslo proměnu v opravdové kulturní centrum. Ten samý rok zde vzniká anarchistická knihovna, která je dnes největší knihovnou tohoto druhu v Polsku. V roce 2001 vzniká Inicjatywa Pracownicza³¹ - skupina, která svépomocí začíná bojovat o práva zaměstnanců. O tři roky později se Inicjatywa stává celostátní odborovou organizací sdružující několik set členů z celého Polska.

Na Rozbratě se koná celá řada různých akcí, hlavně jsou to politické aktivity - bytová politika, sociální témata atd. Jednou za týden se zde setkávají lidé z poznaňské Anarchistické federace. Rozbrat je také sídlem Anarchistického Černého Kříže,³² Poznaňské protiválečné koalice³³ a také zde existuje tzv. „sekce samby“, která hraje na většině demonstrací organizovaných kolektivem svalu. Kulturní aktivity zahrnují výstavy, koncerty, každý čtvrtek jsou zde promítány filmy.

²⁹ Citace z projevu, který zazněl na demonstraci za zachování svalu Rozbrat 20. března 2010 v Poznani

³⁰ Podrobné informace o historii a aktivitách kolektivu na stránkách svalu www.rozbrat.org

³¹ <http://www.ozzip.pl/>

³² Anarchistická iniciativa zajišťující podporu vězňům a stíhaným aktivistům.

³³ <http://pka.most.org.pl/>

Každoročně se zde pořádají dva velké festivaly, knižní a hudební, který se koná u příležitosti „narozenin“ squatu. Čtrnáctého ročníků tohoto festivalu, který se odehrával v říjnu roku 2008, jsem měl možnost zúčastnit se osobně. Rozbrat je místem, které člověka fascinuje na první pohled. Z fádání, poměrně frekventované ulice nedaleko centra města, ničím nesignalizující existenci squatu, stačí odbočit na úzkou cestu, lemovanou betonovým plotem s obřím nápisem „*Wolne domy dla wolnych ludzi*“³⁴ a po několika desítkách metrů se ocitáme v prostoru, který se zcela vymyká svému okolí. Poměrně rozlehlý pozemek, s několika halami a přízemními domy dílenského typu, hustě pokryté *street art*ovou výzdobou, se zcela ztrácí v množství zeleně, pomalu přerůstající zdejší nízké domky. Dojem je umocněn i množstvím lidí, kteří na festival dorazili z různých koutů Polska i Evropy. Zatímco v centru města by návštěvníci působili se svými extravagantními účesy a oblečením, jasně prozrazujícím subkulturní příslušnost, výstředně, zde se tyto prvky stávají v jistém smyslu slova uniformou. Z jasně rozpoznatelných subkulturních vzorců se vymykají starší anarchisté, ve zcela fádání oblečení, kteří na dvoře prodávají anarchistickou literaturu a časopisy. Celé prostranství mezi jednotlivými domy se stává po dobu trvání festivalu jednou velkou tržnicí hudebních nosičů, módních doplňků, knih a časopisů. Ze dvou místních koncertních sálů je v provozu pouze ten větší, druhý slouží jako noclehárna pro návštěvníky. Na pódiu vystupuje kapela Meinhof, složená z polských squatterů žijících v Londýně. Ačkoliv název odkazuje na členku Frakce Rudé armády Ulriku Meinhofovou, jak skupina vysvětluje na svých internetových stránkách,³⁵ členové nepatří k příznivcům RAF a nesouhlasí se „zabíjením lidí ve jménu politických nebo náboženských sloganů.“ Název má vystihovat

³⁴ „Svobodné domy pro svobodné lidi“ překlad z polštiny Tomáš Mašek

³⁵ <http://www.myspace.com/dhcmeinhof>

agresivní poselství kapely. Na stěně za pódiem visí plachta s výmluvným nápisem: „*All for One! One for All! Rozbrat united with * Köpi * Ungdomshuset * LesTanneries * Blitz * Yfanet **“, vyjadřujícím solidaritu a vzájemnou podporu mezi sociálními centry z různých koutů Evropy, která čelí (čelila, některé z těchto center již neexistují) pokusům o vystěhování. O platnosti tohoto hesla jsem se mohl přesvědčit v únoru 2010 v jednom ze zmiňovaných center, berlínském squatu Köpi, kde v přestávce mezi vystoupeními hudebních skupin vylezl jeden z obyvatel Rozbratu na pódium a informoval přítomné o aktuální situaci squatu a vyzval k podpoře a účasti na demonstracích.

Rozbrat v současnosti čelí největším problémům za dobu své šestnáctileté historie. Město pořádá dražby pozemků, na kterých se squat nachází, a hrozí zánik tohoto sociálního centra.³⁶

3.3.2.2.2. Zakažny squat (Biała Podlaska)

„Zakažny squat“³⁷ je centrem nezávislé kultury v Białej Podlasce existující od listopadu 2005 v komplexu staveb bývalé nemocnice. Jméno „Zakažny“ znamená v překladu infekční/nakažlivý a vztahuje se k dřívějšímu způsobu užití budov. Prostor plní funkci nezávislého místa setkávání (ne místa na bydlení), ve kterém se konají různé společensko-kulturní akce spojené s ideou *Do it yourself*. Místo původně fungovalo nelegálně, po roce existence místo navštívil majitel objektu, který dal squatterům souhlas k užívání prostor. Nicméně prostor čeká v dohledné době demolice, protože na jeho místě plánuje město nové investice.

³⁶ *Rozhovor se squatery z Milady*. Hluboká Orba č. 27, str. 96

³⁷ Oficiální internetové stránky squatu <http://zakazny.110mb.com/>

Pořádají se zde koncerty, workshopy Amnesty International o lidských právech, workshop o *fair trade*, pravidelně se zde koná Den vegetariánů. Funguje tu obchod s věcmi zdarma a knihovna nezávislé literatury. Lidé spojení se squatem pořádají demonstrace za práva zvířat, proti rasismu, kapitalismu atd.³⁸

3.3.2.2.3. De-Centrum (Bialystok)

Squat De-Centrum³⁹ byl obsazen v říjnu 2000 ve staré továrně v Bialystoku. Během pěti let existence se zde konalo kolem sta koncertů, promítání filmů, pravidelné burzy nezávislých vydavatelství, výstavy, divadelní vystoupení atd. Velké popularitě se těšil každoroční festival „Urodziny De-Centrum“ a také akce „Grlzzz in Action“.

Lidé spojení s místem se aktivně angažovali v aktivitě „Food Not Bombs“, „No Border Camp“, demonstrací proti válce v Iráku atd. Na squatu vznikla galerie „Out Of Control“, kde mohli různí tvůrci prezentovat své práce, vznikla zkušebna, nezávislá knihovna, posilovna, ateliér. Kromě toho se tu organizovaly programy pro děti z okolí a byly organizovány tréninky sebeobran. 25. Října 2005 policie squat na příkaz městských úředníků vyklidila. Následovaly protesty, pouliční akce, manifestace, sbírání podpisů na peticích a nakonec i založení oficiálního sdružení, ale nic z toho při jednání s úřady nepomohlo.

Stejný kolektiv se o rok později pokusil obsadit i nadále prázdnou budovu squatu, nicméně po čtrnácti hodinách byli opět vyklizení a o několik měsíců později byla část z nich odsouzena

³⁸ *Rozhovor se squatery z Milady*. Hluboká Orba č. 27, str. 97

³⁹ Oficiální internetové stránky squatu <http://decentrum.bzzz.net/>

z výtržnictví. Kolektiv spojený s bývalým De-Centrem je stále aktivní v organizování kulturních a politických akcí.

3.3.2.2.4. 13 (Gliwice)

Na podzim roku 1998 obsadil kolektiv lidí spojený se spolkem „Krzyk“⁴⁰, existujícím od počátku 90. let, prázdnou budovu na ulici Sienkiewicza 25. Po následujících sedm let fungování squatu „Krzyk“ se zde odehrává množství koncertů, výstav, filmových přehlídek, Food Not Bombs, vzniká anarchistická knihovna, zkušebna, vychází informační list „Czekając na exmisję“. Od roku 2003 je squat „Krzyk“ legálním místem. Po dvou letech jeho existence končí s vypršením smlouvy a budova je zbourána, ale město poskytuje squatterům nový objekt - na ulici Jana Sliwki 13, kde vzniká nové centrum pod názvem CNK13 nebo jen „Třináctka“.

„Třináctka“ má za cíl podporu nekomerční kultury a poskytování volného prostoru lidem, kteří chtějí realizovat své nápady a nějakým způsobem se podílet na existenci tohoto nezávislého kulturního centra. Pravidelně se tu konají koncerty, funguje internetové rádio Echopunk, zkušebna, nahrávací studio, sítotisková tiskárna, ateliér a kuchyně pro akce Food Not Bombs.⁴¹

⁴⁰ Oficiální internetové stránky na <http://www.krzyk.gliwice.com/>

⁴¹ *Rozhovor se squaterem z Milady*. Hluboká Orba č. 27, str. 97

3.3.2.2.5. Angažovaný squatting ve Wrocławu

Wrocław má co se týče squattingu význačné postavení mezi ostatními polskými městy. První squat se zde objevil již na sklonku osmdesátých let na ulici Oławska, po několika měsících objekt za nevyjasněných okolností shořel a obyvatelé obsadili nový objekt na ulici Purkyniego. Od té doby fungovalo ve Wrocławu okolo třiceti squatů, z nich nejznámější byl Rejon 69. Obsazen byl v roce 1996. V přilehlé zahradě se každoročně konal punkový festival s mezinárodním obsazením Punk Piknik (kapely hráli ve skleníku). Po čtyřech letech existence byli squatteři nuceni z důvodu plánované stavby objekt opustit.

S objektem je spojen incident s policií, při kterém bylo zraněno několik lidí. Po více než dvanácti letech se v září loňského roku dva ze zbitých dočkali satisfakce. Celá kauza se dostala před tribunál Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, který rozhodl v jejich prospěch a nařídil vyplatit postiženým odškodné ve výši 2 tisíce euro.⁴²

V současnosti fungují ve Wrocławu tři squaty. Era Kromera, jehož kolektiv v poslední době zcela upustil od pořádání kulturních akcí. Dříve se zde pořádali koncerty a vařilo se zde v rámci Food Not Bombs.

Wagenburg je jak už název naznačuje sídlištěm sestaveným z obytných vozů. Častokrát v minulosti změnil místo svého působení. V době terénního výzkumu sídlil uprostřed bývalých drážních objektů nedaleko hlavního nádraží a patřil k němu i menší domek, ve kterém byla velká jídelna, bar, koncertní síň a tělocvična (většinu osazenstva tvoří artisté).

⁴² HARLUKOWICZ, Jacek. *Brudasy ze squatu na Reja - opowieść świadka* [online], 2009 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35769,6997824,Brudasy_ze_squatu_na_Reja___opowiesc_swiadka.html>

V současnost se Wagenburg přesunul do objektu bývalého Campingu Ślęza nedaleko centra města. Pravidelně se zde pořádají koncerty a jednou ročně hudební festival Punk Piknik.

Výjimečné postavení v rámci wrocławské scény má Centrum Reanimacje Kultury. Nejedná se o squat v pravém slova smyslu, objekt přidělilo squatterům město. Historii a aktivitám kolektivu kolem tohoto místa budu věnovat více pozornosti v následující kapitole.

3.3.2.2.5.1. Centrum Reanimacje Kultury⁴³

Kolektiv, který musel v roce 2000 opustit objekt Rejon 69, už za dva týdny obsazuje další dům – Włodkowica, poté se část lidí stěhuje na squat Kromera, který je obsazen ve stejné době. V červnu 2000 dostávají informaci od města, že spolku „Stowarzyszenie na rzecz animacji kultury alternatywnej“ přiděluje budovu na ulici Jagiellończyka. Tak se začíná historie squatu „Free dom“, který dnes funguje pod názvem CRK.

Začátky nebyli lehké, squatteři museli oživit zchátralý prostor, další problém nastal, když po požáru knihovny chtělo město budovu zpátky. Dodnes na CRK probíhají stavební úpravy tak, aby byly splněny požadavky města na legální fungování.

Centrum reanimacje kultury tvoří komplex budov na typickém prašném dvoře činžovních domů v jedné ze zchátralých čtvrtí v blízkosti centra. I zde dochází po projití bránou, která se odemyká jen při pořádání akcí pro veřejnost, k podobnému efektu jako na poznaňském Rozbratu. Z nevábného, šedého a zaprášeného

⁴³ „Centrum resuscitace kultury“, překlad Tomáš Mašek

dvora se náhle ocitáme na malém dvorku, obklopeném ze všech stran bohatě barevně vyzdobenými budovami.

Ze dvorku je přístup ke všem budovám patřícím k CRK. Funguje zde sítotisková tiskárna, fotokomora anebo Café Utopia, což je maličká kavárna, ve které je možné si v klidu sednout. Promítají se zde filmy a menší koncert s mnohem komornější atmosférou než ve velké koncertní místnosti, která se nachází na druhé straně dvorku. Větší prostor umožňuje nejenom organizování koncertů. Konaly se tam avantgardní módní přehlídky, výstavy, divadelní představení, výuka tance a kurs sebeobrany.

Na CRK se nachází také sídlo nezávislého alternativního rádia SITKA, zkušebna, galérie „Czarna Lodź podwodna“. Dvakrát týdně je na squatu organizován bezplatný kurz hraní na bubny a jednou týdně se zde vaří v rámci Food Not Bombs.

CRK usiluje o co největší různorodost, slova z manifestu centra o tom, že se snaží o vymanění ze subkulturních ghett, nejsou pouhou frází. Místo se stalo oblíbeným kulturním centrem i pro lidi, kteří nemají žádný vztah ke squatterskému způsobu existence.⁴⁴

4. Terénní výzkum ve Wrocławu

4.1. Motivace terénního výzkumu

Prvotní myšlenka na realizaci terénního výzkumu u wrocławských squatterů se zrodila krátce po návratu z výzkumu v

⁴⁴ *Rozhovor se squateru z Milady*. Hluboká Orba č. 27, str. 99

jižní Francii.⁴⁵ Hlavní motivací byla snaha realizovat výzkum u komunity, která se sice obdobně jako ta francouzská vymezuje vůči většinové společnosti (což ovšem nemusí a v praxi často neznamená její striktní vymanění se z ní), na druhou stranu jsou však její motivace zcela odlišné. Jestliže ve francouzském případě šlo o skupinu, jejíž reakce vůči společnosti byla v podstatě adaptací na sociální realitu, a to jak hostitelské země (tolerance žebrání, vysoký standard služeb pro bezdomovce, minimální represe vůči nelegálnímu obsazování domů), tak komunity samé (neznalost či nízký stupeň osvojení jazyka hostitelské země, útěk před zákonem, drogová závislost), v případě objektu mého terénního výzkumu ve Wroclawi se jedná o dobrovolně zvolenou alternativu, kdy squatting je spíše vyjádřením určitých postojů a hodnot.

4.2. Volba konkrétní lokace terénního výzkumu

V okamžiku, kdy jsem měl jasno v otázce, jaký typ komunity chci zkoumat, zbývalo zvolit konkrétní lokaci pro vlastní terénní výzkum. Z mnoha důvodů jsem nakonec jako optimální lokaci zvolil polskou Wroclaw. Věděl jsem, že v tomto městě funguje jedna z nejstarších a nejsilnějších squatterských scén v Polsku. Zároveň jsem se díky své roli v subkultuře⁴⁶ znal s některými z místních aktérů, a to v některých případech více než deset let.

Dalším faktorem, který ovlivnil mé rozhodnutí, byla minimální jazyková bariéra, spočívající jednak v jazykové blízkosti češtiny a polštiny, a v neposlední řadě také ve

⁴⁵ Terénní výzkum se uskutečnil v roce 2004 v Montpelliere a okolí. Výstupy z výzkumu viz MAŠEK, Tomáš. *České okrajové komunity v jižní Francii*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006; MAŠEK, Tomáš. *Czech Marginal Communities in the South of France*. In SVOBODA, M. a LENK, L. *Anthropology of/in the Post-Socialist World*. Voznice: LEDA, 2008.

⁴⁶ Této problematice se blíže věnuji v kapitolách Role výzkumníka v komunitě a Realizace terénního výzkumu

skutečnosti, že velká část wrocławských squatterů v minulosti pobývala či minimálně pravidelně jezdila do Prahy (squaty Milada, Ladronka, Papírna), takže si osvojila základy češtiny.

Konečné rozhodnutí o Wroclawi jako lokaci mého terénního výzkumu jsem učinil na Zorofestu, hudebním festivalu s mnohaletou tradicí, odehrávajícím se každoročně na Zoru v Lipsku, jednom z nejznámějších sociálních center Německa. Zde jsem se setkal se svými přáteli z Wroclawi, kteří mě informovali o současném vývoji v jejich městě, různých aktivitách a stěhování nových lidí. Protože se zároveň objevila možnost studovat v rámci programu Erasmus na wrocławské univerzitě, o lokaci terénního výzkumu bylo jednoznačně rozhodnuto.

4.3. Kontakt se squatterskou scénou před terénním výzkumem ve Wroclawi

Před vlastním popisem realizace terénního výzkumu, který spočíval jednak v dlouhodobém stacionárním výzkumu, časově ohraničeném studiem na místní univerzitě, a také v následných pravidelných kratších pobytech, přiblížím své více než desetileté osobní zkušenosti s evropskou squatterskou scénou. Přestože se na tomto místě nedá pochopitelně hovořit o terénním výzkumu jako takovém, načerpané zkušenosti neocenitelným způsobem přispěly k orientaci v problematice a získání kontaktů.

První squaty, které jsem někdy ve druhé polovině devadesátý let navštívil, se nacházely v Praze. Jako mladého příslušníka punkové subkultury, který neměl hlubší povědomí o lidech tvořících osazenstvo jednotlivých domů a už vůbec ne o jejich

idejích, jsem squaty bral primárně jako místa, kde se pořádaly punkové koncerty, a to zpravidla za menší peníze a bez přítomnosti ochranek, které patřily ke koloritu obdobných akcí v oficiálních rockových klubech.

Později, s přibývajícím zkušenostmi, jsem začínal rozpoznávat určité diference mezi jednotlivými obsazenými domy. Velmi jsem si oblíbil atmosféru squatu Milada. Byl jsem úměrně věku uchvácen jejich politickým a radikálním přístupem. Naopak poměrně negativní náhled jsem měl na obyvatele asi nejznámějšího českého squatu Ladronka, kteří se mi tehdejší optikou zdáli příliš zaměřeni pouze na pořádání koncertů a také jsem zde zažil oproti jiným, otevřeným kolektivům, dost přezíravý pohled vůči mladším a mimopražským lidem.

V té době jsem navázal první kontakty se zahraničními squatterry. Náš první výjezd do zahraničí směřoval na wrocławský squat Rejon 69, kde se každoročně odehrával festival s názvem Punk Piknik. Zde jsem poprvé, přestože tomu název celé akce rozhodně neodpovídal, zažil společnou kooperaci příslušníků nejrozličnějších subkultur, tvořících společnou opoziční či kontrakulturní platformu při organizaci festivalu. Spolupráce wrocławských aktivistů napříč subkulturami byla pro nás velkou inspirací. Později jsem navštívil další squaty a sociální centra v Holandsku, Německu a Dánsku. K některým místům jako Zoro v Lipsku či Ungdomshuset v Kodani jsem si vytvořil osobní vztah a pravidelně jsem se tam vracel. Nicméně obdobně jako v případě polského Rejonu 69, byly mé návštěvy spojeny téměř výhradně s návštěvou hudebních koncertů a festivalů. Na žádném squatu jsem, kromě několika přespání, nikdy nebydlel.

4.4. Realizace terénního výzkumu ve Wrocławu

Před vlastním popisem mého terénního výzkumu ve Wrocławu přísluší zmínit aspekt, který je patrně zřejmý už z výše uvedeného. Mé kontakty s wrocławskými squately byly zcela přirozeným a účelovostí prostým kontaktem s lidmi a kulturou, která je mi blízká a do určité míry mě naplňuje. S jistým odstupem od mého terénního výzkumu mohu prohlásit, že při mé interakce s místními jsem se nikdy nedostal do situace, ve které bych se z důvodu svých výzkumů musel zachovat odlišně, než kdybych pouze přátelsky nahlížel do této komunity. K naprosté většině informací a zkušeností, které jsem zde získal, bych s největší pravděpodobností přišel i bez záměru sepsat na toto téma později diplomovou práci.

Následující stručný popis terénního výzkumu informativně seznamuje s osou průběhu výzkumu. Nejedná se o podrobný výčet událostí, spíše o jakousi reflexi průběhu s přihlédnutím k některým zajímavým momentům.

Do Wrocławu jsem přijel na počátku února roku 2007. I když jsem v minulosti již toto město několikrát navštívil a měl tu dost známých i přátel, nikoho z nich jsem předem o svém úmyslu přicestovat záměrně neinformoval. Stará místa, která jsem znal z minulosti, už dávno zmizela a o stávajících jsem zatím věděl jen z doslechu a z internetu. Asi po týdnu pobytu ve městě jsem se poprvé vydal na jeden z místních squatů, kde se měl večer odehrávat koncert. Po delším pátrání, kdy mě překvapilo, že někteří místní starousedlíci nebyli schopni poradit, kde se objekt nalézá, přestože jsme se nacházeli pár desítek metrů od squatu, jsem konečně objevil vstup do samotného objektu. Večer jsem strávil v družném rozhovoru s některými z mých dávných

známých. Získal jsem první informace o současném stavu scény ve městě.

Za pár dní jsem přišel na squat pomáhat s přípravou surovin, ze kterých se později vařilo jídlo pro bezdomovce v rámci aktivity Food Not Bombs. Na odchodu ze squatu mi obyvatelé squatu sdělili kód zámku od vrat celého objektu. Cítil jsem, že tím, že jsem dobrovolně přišel mezi členy komunity a snažil se pomáhat, získal jsem jiný statut. Již jsem nebyl pouhým cizincem, který se příležitostně objevuje na koncertech. Po pár dnech jsem navštívil i další místa a poznával jsem, jak jsou jednotlivé kolektivy provázané a jak spolupracují. Po několika měsících jsem se do určité míry stal známým mezi lidmi ze scény, několikrát se mi stalo, že mě někde ve městě pozdravil člověk, kterého jsem ani pořádně neznal: „Cześć Czech“. Na počátku května toho roku začaly na jednom z domů probíhat celkové opravné práce. Zpočátku se do akce zapojilo i mnoho lidí mimo obyvatele domu, nicméně postupně počty pomocníků klesaly a zanedlouho zde pracovalo již jen pouhé tvrdé jádro složené z obyvatel domu. Za této situace jsem se zde ocitl já, právě po návratu z návštěvy doma v Čechách. Nabídl jsem svoji pomoc a dostal jsem za úkol vykopat základy od verandy ke koncertnímu sálu, které sice již byly jednou vykopány, nicméně kdosi přehnaně aktivní je stačil zaházet, aniž by vložil izolační vrstvu. Nikdo moji pomoc příliš nekomentoval, zato když jsem přišel druhý den, abych tuto těžkou a nepohodlnou práci v úzkém výkopu dokončil, v očích místních bylo jasně cítit překvapení a jistý druh úcty. Že jsem to s pomocí myslel opravdu vážně a nejednalo se z mé strany o pouhé gesto, pravděpodobně nikdo nečekal. Po této příhodě jsem měl opět pocit jistého a vcelku patrného užšího sblížení s komunitou. Když jsem po půlročním pobytu odjížděl, dostalo se mi při zapíjení mého odjezdu s přáteli nabídky, že můžu

kdykoliv na squat přijet a to „ne na několik dní, ale třeba na měsíc“.

Od svého návratu domů jsem se pravidelně na několik dní vracel do Wrocławu, nejvíce na Punk Piknik, který představuje zajímavý fenomén, jemuž věnuji v této práci samostatnou kapitolu. Podařilo se mi také navštívit Poznaňský Rozbrat, asi nejznámější polský squat, v současnosti stojící před hrozbou zániku ze strany místních developerů usilujících o lukrativní pozemek blízko centra města.

4.5. Metody terénního výzkumu

Mé základní východisko, kterým jsem se řídil při práci v terénu, sestává z předpokladu, že při terénním výzkumu u skupin, které jsou v jistém smyslu v opozici, na okraji, nelze z důvodu porušování norem či přímo kriminálních aktivit těchto komunit používat při výzkumu pouze standardní metody a je třeba mít na zřeteli mnohem širší soubor zásad, než je tomu při běžném výzkumu. Proto zde na konkrétních příkladech přiblížím nejdůležitější taktiky či zásady, bez jejichž dodržování by dle mého názoru nebylo možné dosáhnout výsledků, které umožní zobrazit život těchto komunit v celé jeho šíři. Tyto zásady nevnímám jako neměnné dogma, které je nutné vždy a za každou cenu dodržovat, jejich užití a přizpůsobení vychází z konkrétní situace a je třeba je citlivě zvážit.

Práce terénního výzkumníka v sobě skrývá jistý paradox. Pokud je výzkum veden správně a osoba výzkumníka je schopna vzbudit v členech komunity důvěru, podaří se jí probořit bariéry a navázat hlubší vztahy, dostává se zákonitě do situace, kdy se v souvislosti se stále hlubším pronikáním pod

povrch dostává k často velice zajímavým a pro celkové porozumění fungování komunity klíčovým momentům. Ovšem toto poznání je obtížné dále syrově reprodukovat, protože tím by badatel v podstatě zcela zmařil to nejdůležitější, co mu umožnilo proniknout do hloubky a tím je *důvěra ze strany zkoumané komunity*.

Pokud přemýšlení o těchto aspektech terénního výzkumu posuneme o úroveň dále, dostaneme se k dilematu, zda máme právo otevřeně zveřejňovat důvěrně sdělené informace či popis takovýchto událostí a zda lze pro tyto účely obětovat důvěru a citové vazby se členy zkoumané komunity. Velice užitečnou metodou při takovém konání je pokusit se vžít do konkrétní situace zkoumaného. Uvažovat o tom, kde se nachází hranice toho, co bychom byli v tomto směru my sami ještě schopni akceptovat ze strany osoby, kterou jsme dobrovolně připustili do své intimní blízkosti. Jako naprosto nevhodné se jeví při výzkumů a jeho následné prezentaci používat komunitu pouze jako vhodné *naleziště* pro odebrání vzorků, se kterými pak již zcela autonomně pracujeme. Naopak, právě při transformaci dat získaných při výzkumu je význam citlivého a odpovědného zacházení s tímto *syrovým materiálem* zcela klíčová.

U skupin, které představují opozici (politickou či faktickou, spočívající v odmítání nebo porušování norem společnosti), je tento moment o to důležitější, protože necitlivou prací s informacemi můžeme snadno dostat do problémů přímo konkrétní členy komunity, kteří si jsou tohoto nebezpečí dobře vědomi. Jeden z členů kolektivu vyklizeného pražského squatu Milada na toto téma lakonicky poznamenává: „Mnoho studentů se snažilo o této problematice psát diplomové práce. Mnoho těchto prací skončilo jako podklad pro protiextrémistické oddělení, takže těmto mladým nadšencům moc naklonění nejsme“.⁴⁷

⁴⁷ *Rozhovor se squatery z Milady*. Hluboká Orba č. 27, str. 149, překlad ze slovenštiny Tomáš Mašek

Dodržování zásad prezentace výzkumu u okrajových komunit proto má jakýsi preventivní účinek, díky kterému jsme schopni vyvarovat se většiny rizik, které toto konání s sebou nese. Nemám snahu horovat pro tyto zásady mimo mé vlastní terénní výzkumy nebo tvrdit, že výzkum okrajových subkultur musí být nutně neetický, pokud při terénním výzkumu takovéto zásady nejsou stanoveny a dodržovány, spíše mi jde o jejich prezentaci, jakožto z praktických zkušeností odvozených taktik, při jejichž dodržování se nemusíme obávat prezentovat výsledky terénního výzkumu před členy zkoumané komunity a zároveň se vyhneme nebezpečí situace, kdy zveřejněním námi zjištěných údajů můžeme někomu uškodit.

Tyto zásady lze rozdělit na ty, které se týkají přímo chování výzkumníka v terénu a jsou zaměřeny zejména na etickou stránku vztahu výzkumník - zkoumaný a na ty, které lze uplatnit při zpracování výsledků terénního výzkumu ve směru citlivé prezentace zjištěných poznatků.

4.5.1. Anonymita a předběžná opatrnost

Výzkum v komunitách, které se vymezují vůči společnosti a často jednají nelegálně a politicky se angažují, je nutné provádět s mimořádnou citlivostí. Je důležité uvědomit si řadu kritických aspektů, které ve svém důsledku mohou dané komunity poškodit. V první řadě je na místě ujasnit si, co je úkolem výzkumu. Mojí ambicí bylo pochopit mechanismy fungování této komunity, způsoby jakými je v interakci se svým okolím, její každodennost a následně se pokusit z těchto informací abstrahovat obecnější charakteristiky typické pro tento typ komunit.

Při této práci se pozorný výzkumník snadno dostane k intimním informacím, zaznamená konkrétní případy nelegálního chování, mohou se vyskytnout situace, kdy se na této činnosti i nepřímo podílí. Přístup k těmto informacím je dán stupněm důvěry, přičemž její získání je dlouhodobý proces, při kterém si člověk pohybující se ve zkoumané komunitě musí získat důvěru jejich členů. Povinností výzkumníka je tyto informace zaznamenat, nicméně v žádném případě je nemůže volně šířit. Vždy je zapotřebí s těmito informacemi pracovat tak, abychom byli schopni na jejich základě správně identifikovat (pochopitelně za předpokladu, že něco takového lze vůbec u dané komunity pozorovat) jisté mechanismy chodu komunity, nicméně tyto informace musí být podané takovou formou, aby byla (v případě, že si to členové komunity nepřejí nebo o výzkumu neví) znemožněna identifikace konkrétních komunit a osob. Ostatně necitlivý způsob zacházení s informacemi a honba po senzacích patří mezi hlavní příčiny obezřetného až negativního přístupu těchto komunit k novinářům, sociologům či jiným výzkumníkům.

Vhodným nástrojem, který umožňuje sbírat a vyhodnocovat data a zároveň je citlivý vůči zkoumaným, je metoda, kterou lze označit jako princip předběžné opatrnosti. Tento princip obecně znamená, že je třeba učinit veškerá opatření, aby se zabránilo možným negativním vlivům určité činnosti, ačkoli není vždy k dispozici dostatek přesných a nepochybných údajů dokazujících, že taková činnost bude mít negativní vliv. To v praxi znamená náročnou a mimořádnou citlivost vyžadující práci, při které nestačí pouze popisovat a analyzovat, ale je zapotřebí si neustále klást otázky typu, zda výsledný produkt výzkumu nebude obsahovat informace, na jejichž základě lze identifikovat konkrétní lokace a osoby, zda informace o komunitě nemohou vést k represí vůči jejím členům či zda nebude zachycovat konkrétní

intimní situace způsobem, který by dovoľoval aktérům identifikovat konkrétní události.

4.5.2. Role výzkumníka v komunitě

Můj terénní výzkum mi zásadním způsobem ulehčila skutečnost, že pohyb v komunitě jsem primárně nechápal jako výzkum, ale jako logické navázání kontaktů s lidmi sdílejícími obdobné zájmy jako ti, kteří tvoří mé nejbližší okolí i na mé domácí půdě. Tedy jakožto člověk, více či méně spojený s punkovou subkulturou v České republice, jsem se zcela přirozeně a ve shodě se svými osobními zájmy a vkusem obdobně angažoval i v ekvivalentním prostředí v Polsku. Tato pozice, kdy výzkumník do značné míry participuje ve skupině a zároveň se snaží o vědecký, objektivní pohled, skýtá mnoho problematických implikací a je třeba se jí podrobně věnovat. Z těch jednoznačně pozitivních a nekontroverzních můžeme zmínit znalost kódů subkultury, celkovou orientaci v problematice, schopnost očima člena subkultury posoudit relevantnost jednotlivých textů či obecně nejrůznějších výstupů v rámci diskuse na téma subkultur. Dále přicházejí v úvahu otázky týkající se kontaktu se zkoumanou komunitou, například osobních vazeb, umožňujících jednodušší proniknutí do konkrétní komunity, přirozené participace na aktivitách komunity nebo pozice do jisté míry *insidera*, kdy je výzkumník brán jako „zasvěcený“, tudíž odpadá to, co bychom mohli nazvat *překlad ze subkulturního kontextu*. Tímto termínem mám na mysli odstranění neustálého vysvětlování subkulturního pozadí ze strany členů komunity při komunikaci s někým zvenčí, které je často doprovázeno zjednodušováním a snahou o zapůsobení v nejlepším světle.

Toto propojení rolí je velmi závažné zejména z etického hlediska. Marvin Harris v práci *Portugal's African 'Wards'*⁴⁸ popisuje svou osobní zaangażovanost v politických záležitostech v Mozambiku. Jeho vypořádání se s otázkami osobní účasti výzkumníka spočívá v na jedné straně zřetelném vysvětlení pozice, kterou zastává v rovině osobní, na druhou stranu upozorňuje, že toto hledisko v žádném případě nemá význam na vědeckost jeho přístupu k výzkumu.

Domnívám se, že tento způsob řešení je eticky mnohem přijatelnější a mnohem méně problematický než přístup řady autorů kulturních studií, kteří na jedné straně explicitně nepopisují svoji osobní zaangażovanost, ovšem implicitně pracují zcela tendenčním a zaujatým způsobem. Typickým příkladem je práce Dylana Clarka,⁴⁹ pokoušející se o idealizující pohled na punkové hnutí současnosti, jakožto primárně politické a zdařile se bránící komercializaci, která dle jeho názoru pohltila předchozí vlny tohoto hnutí. Autor zde v podstatě uměle vytvořil dvě imaginární skupiny příslušníků punkového hnutí, přičemž prakticky nebere v potaz, že oba dva přístupy provázejí toto hnutí již od jeho počátků v sedmdesátých letech a jejich vzájemné hranice nejsou zdaleka tak striktní a jednoznačné, jak se autor snaží čtenáře přesvědčit.

Přístup, který jsem zvolil při terénním výzkumu, se částečně shoduje s Harrisovým, spočívá ve využití výhod spojení rolí účastníka a pozorovatele a současném eliminování hodnotících a morálně zabarvených proklamací ve smyslu jakési obhajoby či propagace dané skupiny, které v konečném důsledku

⁴⁸ HARRIS, Marvin. *Portugal's African "Wards" - A First Hand Report on Labor and Education in Mocambique*. American Committee on Africa, 1958

⁴⁹ CLARK, Dylan. *The Death and Life of Punk, the Last Subculture*. In MUGGLETON, David a WEINZIERL, Rupert. *The Post-Subcultures Reader*. New York: Berg, 2003

představují překážku pro dosažení hlavního cíle této práce, totiž představení svébytné komunity, jejího světónázoru a každodennosti.

Při pohybu v subkulturním prostředí máme přirozenou snahu o vytvoření systematického přehledu, která vede k větší či menší míře paušalizace. Je zajímavé, že tento přístup lze dohledat nejen v odborných pracích na toto téma, ale i v publikacích vycházejících přímo ze subkulturního prostředí. Tyto tendence můžeme například nalézt v textu Romana Laubeho *Nové squatterské iniciativy, 1999 – 2003*.⁵⁰ Nicméně zde se spíše než o snahu zkusit uměle realitu jedná o jakýsi kulturní překlad, snahu napsat text tak, aby byl pochopitelný i bez hlubších znalostí problematiky. Žitá zkušenost je vždy mnohem barvitější a komplikovanější, těžko zachytitelná černobílými teoriemi, obratně se vyhýbající zjednodušujícímu labelingu. Jeden příklad pro ilustraci. Na „Prezentaci aktivit katedry sociálních věd Univerzity Pardubice“, která se odehrála 18.11.2008 v Pardubicích, zazněl příspěvek⁵¹, ve kterém padla zmínka o *anarchopunkerech* z pražského squatu Milada. Při pohledu zvenčí snad lze takovýto termín považovat za přijatelný, nicméně člověk, který se v daném období pohyboval v blízkosti této komunity, může mít s takovýmto zobecňováním či škatulkováním velké problémy. Zjednodušující charakteristiky (často zcela záměrné, ať už z důvodu snazší srozumitelnosti pro čtenáře či prosté lenosti autora zabývat se problémy v jejich nejednoznačnosti a rozmanitosti) ve skutečnosti představují významnou překážku ve snaze nezkresleně zachytit realitu zkoumaného sociálního prostředí. Když zavzpomínám na dané období, ve kterém jsem byl v kontaktu s popisovaným kolektivem, přijde mi velice nesnadné poukázat na kohokoliv z komunity

⁵⁰ LAUBE, Roman. *Nové squatterské iniciativy, 1999 – 2003* [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<https://squat.net/praha/?cat=4>>

⁵¹ KŘELINOVÁ Marie - Umělecké projevy v české freetekno komunitě: funkční, symbolická a rituální rovina "tekno plachet"

jakožto odpovídajícího škatulce *anarchopunker* a tím spíše mi přijde nemožné a zcela absurdní označovat takto komunitu jako celek.

Přizpůsobováním popisu reality obecnému náhledu, jakýmsi rozředováním syrové reality pro její snazší pochopení, se přibližujeme nebezpečí tvorby falešných obrazů, jejichž prezentace ve svém důsledku vede k vytváření dalších a dalších dobře znějících, ale pravý stav věcí zatemňujících kategorií.

5. Squatterská komunita ve Wroclawi

5.1. Identita wroclawských squaterů

Jedním z témat, na která jsem se zaměřil při terénním výzkumu, je identita ve smyslu označení jistého ztotožnění, které může probíhat na více rovinách. V první části se budu zabývat identitou, odvozující se od ztotožnění s ideou.

5.1.1. Ztotožnění s ideou

Ztotožněním se s ideou rozumím vědomý souhlas s hodnotami, na jejichž základě komunita vznikla. Obtíže nastávají, pokud chceme definovat hodnoty, které jsou společné squatterskému hnutí jako celku. Vlastimil Růžička⁵² upozorňuje na složitost problému a správně doporučuje vycházet z jednotlivých komunit a sledovat jejich reálné cíle. Bohužel si hned v následující větě odporuje, když se dopouští paušalizace a převádění problematiky

⁵² RŮŽIČKA, Vlastimil: *Squaty a jejich revoluční tendence*, Praha: Triton, 2007. Str. 17

do pouze politické optiky: „Většina squaterů patří podle vlastního šetření k anarchistům a anarchoautonomům, kteří se výrazně zapojují do protestů proti pokračující globalizaci světa; obě skupiny se ostře vymezují vůči kapitalismu.“ Otázkou také zůstává, na jakém vzorku squatterů toto šetření prováděl a jakým způsobem odhaloval onu příslušnost „k anarchistům a anarchoautonomům“.

Náhled na tyto hodnoty z vyhraněného politického pohledu představuje text Jaroslava Puchmertla.⁵³ Squatting chápe jako reakci na bezvýhodné sociální postavení v kapitalismu jakožto společenském systému, který pošlapává lidskou důstojnost. Je zastáncem toho, aby se „všeobecné hodnoty lidství“ staly ideovým pilířem protizákonného úsilí naplnění práva na domov. Na závěr vyslovuje naději, že chování squatterů vyústí v úsilí o nastolení společnosti, ve které se společenské uspořádání bude řídit hodnotovými měřítky, která formují svobodné, rovnoprávné a spravedlivé sociální vazby.

Toto zobrazení idejí squattingu se dopouští stejných chyb jako to předchozí, pouze z odlišných pozic. Opětovné jednostranné vyličení, tentokrát usilující o zobrazení squatterského hnutí jakožto prostředku k provedení sociální revoluce. Oba texty vytváří obecná konstatování na základě parciálních charakteristik, čímž nejenže vědomě rezignují na zobrazení celkové situace, ale také přispívají k vytvoření falešného obrazu tohoto hnutí.

Namísto snahy o obecné charakteristiky upřednostňují v této práci zaměření na konkrétní komunity a jejich specifické postoje. Na základě terénního výzkumu lze získat povědomí o fungování dané komunity, nicméně to samo o sobě nemusí mít

⁵³ PUCHMERTL, Jaroslav: *Příčiny a podstata squattingu*. In *Obsad' a žij* [online][cit 2009-11-21] Dostupný z <<https://squat.net/praha/?p=218>>

žádnou vypovídající hodnotu o squatterské komunitě jako takové, proto se těmto snahám ve své práci vyhnu. V úvodu práce jsem poukazoval na problematičnost stávajícího přístupu k definování squattingu, zde, při hledání jakéhosi společného ideového základu, narážíme na praktické překážky, které zobecňující tendence nesou. Snaha preferovat jednostranný přístup ke squattingu může být vždy snadno zpacifikována poukázáním na squatterské kolektivy, které tento náhled nesplňují. Když se tvrdí, že squatting je hnutím anarchistů a autonomů, lze argumentovat množstvím squatů obývaných apolitickými umělci, narkomany nebo dokonce, jako v Itálii, neofašisty. Pokud někdo tvrdí, že squatting je hnutím politickým, pak sem můžeme zařadit i ony italské neofašisty, čímž vyvstává problém, kam zařadit různé alternativní squaty, které dobrovolně spolupracují s municipalitami. Tyto komunity hledají alternativu, ale proti systému jako takovému nebojují. Pokud někdo tvrdí, že squatting je alternativou přirozeně patřící k demokracii⁵⁴, pak je otázka, zda dotyčný má na mysli i různé anarchistické squatterské kolektivy z Francie, Itálie nebo Řecka, jejichž členům byla prokázána účast na teroristických akcích, včetně pumových útoků a vykrádání bank.

Pokud se vrátíme na začátek, tj. k pokusu o zobrazení ideového rámce squattingu, jako velmi účelné se jeví pracovat primárně s texty, které pochází od samotných squatterů, v nejlepším případě pokud se jedná o výstupy, u kterých známe konkrétní kolektiv nebo autora, který za ním stojí. Tato situace je velmi výhodná i z pozice výzkumníka, který tak nejenže zná prohlášení skupiny, tedy obrázek, jak chce komunita působit na venek, ale je zároveň schopen posoudit, zda tyto proklamace odpovídají realitě.

⁵⁴ Odkaz na jedno z hesel na demonstraci předcházející manifestačnímu pokusu o obsazení domu v Praze na Albertově 13. září 2009. Text tohoto hesla zněl „Squatting patří k demokracii“, což vedlo k ostré kritice některých jedinců z anarchistického hnutí, dle kterých je nutné nahradit demokracii, ne se snažit o její revizi, tudíž heslo je chápáno jako důkaz přihlášení se k revizionistickému přístupu k demokracii. Viz *Politický vtíp roku, 2009* [online] [cit 2009-11-21] Dostupný z <<http://jaime.cz/node/114>>

Kolektiv wrocławského centra CRK se na svých internetových stránkách definuje takto:

Jak nejpřesněji definovat Centrum resuscitace kultury a to bez přehánění a velikášství? Možná jednoduše jako prostor, který umožňuje potkávání a svobodnou komunikaci mezi lidmi a prostředími, kde společným jmenovatelem je potřeba jít mimo rámec trhu, mimo světonázorové monopoly, mimo subkulturní, politická i umělecká ghetta. Budování vztahů, vytváření struktur nakloněných spolupráci, která neohraničuje vývoj našich postojů, neomezují naše perspektivy a zároveň je součástí svízelného procesu obnovy přebírání vlivu na naše životy a realitu kolem nás. V tomto prostoru se setkávají sociální aktivisté, nekomerční tvůrci, nadšenci, konzumenti. Vzájemné pronikání těchto prostředí způsobuje, že členství v jednotlivých z nich není kategoricky zařaditelné. Dveře CRK jsou stále otevřené, usnadňují cirkulaci vzduchu, protože nechceme snášet zatuchlinu, nechceme být hermeticky uzavřeným prostorem. Také nechceme opakovat mechanismy, jimiž se řídí usedlé a konzervativní kulturní instituce. Jsme tady a teď. Čekáme na Vás!⁵⁵

Rozborem tohoto textu můžeme dojít k několika základním určujícím znakům, které z něho vyplývají. Jedná se o vnímání centra jako prostoru zároveň stojícího mimo běžné struktury, vůči kterým se vymezuje, a současně bránícímu se subkulturní a politické izolaci. Zřetelně je zde cítit, že běžné zobrazování angažovaného squattingu, jakožto jednotné kontrakultury s anarchistickými a autonomistickými postoji není schopno plně

⁵⁵ Manifest [online] [cit. 2009-11-21] Dostupný z < <http://crk.wroclaw.pl/Projekty/manifest.html> > překlad z polštiny Tomáš Mašek

odrážet realitu těchto komunit. Nepatřičnost takovýchto politologický zhodnocení squattingu je jasně patrná při jejich porovnání s tím, jak sami sebe hodnotí lidé s patnáctiletou i delší osobní zkušeností se životem ve squatterských komunitách, kteří tvoří jádro wrocławských squatterů. Jejich současné postoje vykazují posun od jednoduchého šablonovitého ideologického smýšlení k něčemu, co by se dalo nazvat jako zdvořilý odstup.

Squatteři, tak jak jsem je měl možnost poznat ve Wrocławu, ve velké většině vycházejí z ideologického přístupu či si takovýmto obdobím svého života prošli, nicméně rozhodně nejsou nekritickými stoupenci ideologií a je cítit kritický přístup. Lapidární příklad z terénního výzkumu, když lokální anarchistická skupina pořádala přednášku v jednom z místních squatů, téměř nikdo z obyvatel se jí nezúčastnil. Když pochodovali v centru města neonacisté, tak se na protidemonstraci dostavili všichni.

Namísto spojování idejí s nějakým konkrétním politickým názorem se jako společný jmenovatel ukazuje potřeba alternativního prostoru ve smyslu zázemí i možnosti seberealizace. Tato premisa nám také umožňuje pochopit široký subkulturní a názorový rozptyl u jednotlivých členů komunit, který by s použitím pouze politologických šablon nebylo možné správně analyzovat.

5.1.2. Posloupnost identit

Dalším zajímavým momentem týkajícím se identit je jejich odstupňovanost nebo hierarchická posloupnost, přičemž každá

úroveň má svůj specifický význam. Tyto stupně identity jsem rozdělil do dvou kategorií:

1. identita člena konkrétní komunity, nejčastěji obyvatel jednoho squatu
2. identita člena squatterské komunity jednoho města

5.1.2.1. Identita člena komunity

Identitou člena komunity mám na mysli pocit identifikace sebe sama s komunitou žijící na jednom místě. Každá komunita má vytvořena svá pravidla pro přijímání nových členů mezi sebe. Obecně o těchto záležitostech rozhodují kolektivně všichni obyvatelé a zájemce dostává čas na zkušenou, během kterého by se mělo prokázat, že daný jednatel je schopen existovat v komunitě a být pro ni přínosem. Tento moment, kdy se rezidentem v žádném případě nemůže stát každý, může být vysvětlením pro silné sebeuvědomění a soudržnost členů každého jednotlivého kolektivu. Dalším významným sjednocujícím prvkem je nutnost vzájemné spolupráce, odvíjející se od existence v komunitě. Tato praxe vyžaduje společnou kooperaci a organizaci, týkající se celkového zaměření a směřování, ale i praktické organizace práce nezbytné pro chod komunity. Každý ze sledovaných kolektivů měl svá specifika, spočívající zejména v zaměření na jednotlivé aktivity. Důležitý je i status jednotlivých komunit. Ve sledované lokalitě se škála pohybovala od legálního prostoru přiděleného městem, pololegální komunity existující se souhlasem majitele pozemku, až po zcela nelegální squat.

Toto začlenění funguje i při pohledu zvenčí. Častokrát jsem zažil situaci, kdy při hovoru padla řeč na konkrétní osobu ve smyslu: „ to je ten/ta z ...“. Toto členění funguje i z pragmatického hlediska. Skupina obyvatel a návštěvníků squatů představuje poměrně uzavřenou a početně nevelkou skupinu, tudíž zde v podstatě každý zná každého, což potvrzuje i výše zmíněná zkušenost, kdy jsem se po poměrně krátké době stal v tomto prostředí do určité míry známým a pro ostatní zařaditelným.

Běžně můžeme v jednotlivých komunitách zastihnout osoby, které zde trvale nežijí a pobývají zde jen po určitou dobu. V souladu s internacionálním duchem tohoto hnutí se často jedná o cizince. V tomto případě samozřejmě nejsou tito lidé vnímáni jako členové komunit nebo přesněji jako lidé s tímto statutem. To neplatí v případě člověka, který už v této komunitě dlouhodobě pobýval a v současnosti se například pohybuje mezi dvěma stálými lokacemi (běžně například Wrocław - Berlín nebo Wrocław - Barcelona).

5.1.2.2. Identita squatterské komunity města

Identitou squatterské komunity jednoho města rozumím členství⁵⁶ ve squatterské kontrakultuře města.⁵⁷ Jak již bylo zmíněno, stoupenci squattingu tvoří do jisté míry semknutou masu, která zahrnuje mimo aktivních squaterů i nepoměrně větší skupinu jejich příznivců, kteří se v převážné míře rekrutují ze subkultur, které projevují afinitu ke squattingu či komunitnímu životu obecně. Zejména se jedná o punkery, hardcoristy, teknaře, ale i nehippies. V úzkém vztahu jsou squatteři také

⁵⁶ Spíše faktické než uvědomělé.

⁵⁷ Squatterská kontrakultura města je *terminus technicus* sloužící k označení celé, ne zcela sourodé skupiny squatterů nebo jejich aktivních příznivců vyskytujících se v jedné lokalitě. Sami aktéři takovéto ani jiné podobné označené nepoužívají.

se spojenci z ideových důvodů, tedy různými anarchistickými, radikálně levicovými a ekologickým aktivisty a sympatizanty.

Tyto tři entity, tedy aktivní squatter, členy subkultur, politické aktivisty, ovšem nelze chápat jako tři uzavřené skupiny. Naopak, squatter může být zároveň zakotvený v subkultuře a být aktivní v politické oblasti, jiný se nemusí hlásit k žádné subkultuře ani se politicky angažovat. Pochopitelně člověk sice nemusí být angažovaný, ale zároveň je zde předpoklad, že s pohybem v tomto prostředí nemá problémy. Osoba aktivně se vymezující například vůči členům subkultur nebo anarchistům, pokud zůstaneme u výše zmíněného dělení, či například vůči lidem jiné barvy pleti nebo homosexuálům, je personou non grata. Zde se opět dostáváme ke klíčovému momentu, ukazujícím na neudržitelnost jednoduchých charakteristik používaných pro squatter, tedy otázce, proč v jedné komunitě spolu může velmi dobře koexistovat množství lidí s rozdílnými politickými a subkulturními postoji.

Význam identity vázané na jednu lokalitu (Wrocław) je nejvíce patrný při aktivitách, které svým významem převyšují parciální zájmy jednotlivých komunit ve městě. Jedná se například o koordinaci postupu při jednáních s autoritami, pořádání demonstrací, organizování větších kulturních akcí, ale také o běžnou vzájemnou výpomoc a spolupráci jako například půjčování a převážení zvukového aparátu před téměř každou hudební akcí nebo v pravidelném střídání mezi squaty při vaření a rozdávání jídla v rámci aktivity Food Not Bombs. Míra spolupráce pochopitelně není konstantní, některé kolektivy s ostatními spolupracují méně, jiné jsou naopak úzce propojené. Dochází ke změnám z hlediska časového horizontu, například komunita dříve úzce zapojená do společných aktivit, v současnosti s ostatními prakticky nespolupracuje a její členové se ani neúčastní akcí pořádaných jinými komunitami.

Možný je i posun opačným směrem, kdy se z uzavřené a nespolupracující komunity s minimálním potenciálem pro pořádání akcí přesahujících okruh obyvatel domu postupem doby stane přední hybatel squatterské scény. Tyto posuny často souvisí s fluktuací členů komunit a s ní spojenými „změnami nálad“ v jednotlivých kolektivech.⁵⁸

5.1.3. Interakce squatterské komunity s okolím

Důležitým faktorem spojeným se squatterskou kontrakulturou je její bytostné sepjetí s městem. Na rozdíl od různých komun, hledajících svoji cestu daleko od okolní civilizace, je squatting aktivitou, která se o prosazení své optiky, tedy toho, co někdy bývá nazýváno jako *osvobození městského prostoru*, pokouší tváří v tvář svému okolí. V této kapitole jsou zobrazeni nejdůležitější aktéři, se kterými jsou squatteři v kontaktu a jejich vzájemné interakce. Vztahy s municipalitami a policií byly popsány jinde v textu a proto je v následujícím výčtu vynechávám.

5.1.3.1. Vlastníci budov a pozemků

Z logiky věci jsou pro squattery zásadní vztahy s majiteli obsazených pozemků a objektů. Oproti zažitým představám zde v současnosti nejsou příliš napjaté vztahy se soukromými majiteli. Je to spojeno i s taktikou squatterů, kteří se aktivně snaží dohodnout s majiteli a jsou ochotni v některých případech vlastníkům platit. Tento rys podtrhuje celkové

⁵⁸ Příkladem komunity, kde došlo k podobnému procesu, je pražský squat Milada, kde v posledních letech jeho existence, zejména v důsledku příchodu nových, aktivních členů, došlo k nebyvalému nárůstu kulturních i politických aktivit.

vnímání wrocławské squatterské komunity, jakožto preferující praktickou stránku věcí, tedy v tomto případě získat objekt vhodný k užívání, před jakousi ideologickou čistotou spočívající v programově nekompromisním přístupu.

Tato situace, kdy objekty jsou sice prezentovány jako squaty, ale ve skutečnosti existují ve většině případů dohody s majiteli, skýtá někdy nevšední paradoxy. Nejznámější squat devadesátých let Rejon 69 také neexistoval zcela ilegálně, což v praxi znamenalo, že squatteři na pozemku museli dodržovat jasná pravidla. Squat se nacházel na větším pozemku uprostřed zahrádkářské kolonie, valnou většinu zahrady tvořil višňový sad. Višně, které dle dohody squatteři nesměli očesat, dozrávali právě v době, kdy na squatu probíhal festival Punk Piknik, na který dorazily stovky lidí. Organizátoři vyřešili problém tak, že na všechny stromky rozvěsili pásky. Zajímavé je, že tato zcela chatrná zábrana stačila a nikdo z návštěvníků si zákaz nedovolil porušit. Což svědčí o vysokém uvědomění návštěvníků i značném respektu k osobám žijícím na squatu.

5.1.3.2. Neonacisté

Dalšími skupinou, která je s komunitou v pravidelné interakci, jsou nepřátelé squatterů, zejména neonacisté a hooligans místního fotbalového týmu WKS Śląsk Wrocław. Přestože místní tvrdí, že situace se v posledních letech výrazně zklidnila, byl jsem častokrát svědkem událostí svědčících o tom, že toto téma je rozhodně stále živé a squatteři ho v žádném případě nepodceňují.

Současný stav lze nejlépe vystihnout popisem několika kritických situací z doby mého pobytu ve Wrocławu. Jednoho

večera na jednom z místních squatů vystupuje populární skupina, lidé se baví, když tu někdo přichází ke zpěvákovi, ten vykřikne několik slov do mikrofonu a během pár okamžiků několik desítek lidí vyzbrojených tyčemi vyráží do ulic města. Po chvíli se vrací, jednalo se o planý poplach, skinhead, který se objevil v blízkosti squatu, patřil na správnou stranu barikády.

Když v centru města demonstrovalo NOP⁵⁹ (národní obrození polska) s hesly jako „Každý jiný, všichni bílí“ nebo „Evropa pro bílé, HIV pro Afriku“ místní squatteréři uspořádali protidemonstraci, která skončila přetlačováním s policií, bránící střetu obou táborů. Zajímavější byl způsob, jakým byla toho večera zajištěna bezpečnost na místních squatech. Ve všech se konaly koncerty, aby pro případ útoku bylo přítomno dostatečné množství lidí schopných ubránit se.

5.1.3.3. Lidé ze sousedství

Pokud je v zájmu obyvatel squatu, žít na daném místě co nejdéle, je důležité žít v symbióze se svým okolím. Skupina, která obtěžuje své okolí nad únosnou mez je dříve nebo později vystavena represivnímu tlaku policie. Proto je důležité komunikovat s bezprostředními sousedy, respektovat je a nezádat příčiny k represím.

Byl jsem svědkem jednání squatterů s nezletilým chlapcem, o kterém věděli, že se dopouští krádeží. Způsob, kterým byl hovor veden, vykazoval všechny znaky přístupu profesionála v poskytování sociálních služeb, pochopitelně bez oficiálního delegování a náležité odměny. V některých oblastech, jmenovitě například práce s mládeží nebo hlídání dětí ze sousedství nebo

⁵⁹ Polská nacionálně radikální strana

Food Not Bombs, lze v této souvislosti mluvit o suplování činností, které by měli vykonávat neziskové organizace, potažmo stát.

Na druhou stranu squatterři pochopitelně budí rozruch a nedůvěru ze strany starousedlíků. Jak říká jeden ze squatterů:

„Mysleli si, že se tu užívají drogy, organizují sexuální orgie a tak dál. Naštěstí se brzy přesvědčili o naší neskodnosti.“

5.1.3.4. Komunikace s okolím pomocí street artu

Při prostém procházení městem si člověk, který se orientuje v symbolech a kódech městských subkultur, může vytvořit rámcovou představu o tom, které subkultury zde existují, i o tom, jak si stojí v porovnání s ostatními. Při senzitivním přístupu k této řeči, která na nás vystupuje ze zdi města, můžeme mnohé významy a sdělení registrovat ještě dříve, než se dáme do hovoru s konkrétní osobou, spjatou se subkulturou, nebo navštívíme koncert na nějakém z místních squatů. Tyto kódy ve formě nápisů, graffiti, street artu, plakátů či letáků mají dvojí zacílení. Jednak ukazují ostatním, společnosti, nepřátelům, že „jsme zde a chceme, aby se to vědělo“. Zároveň vysílají jasné signály dovnitř. Tedy slouží jako jistý druh komunikace, od toho nejtriviálnějšího, kdy je formou plakátů a stencilů⁶⁰ upozorňováno na chystané akce (zajímavým momentem je specifická grafická úprava, dle které lze například u plakátů na hudební akce dopředu odhadnout, pro jakou subkulturu je plakát určen a dokonce o jaký konkrétní hudební styl v rámci širší subkultury se jedná), po ty druhotné, díky kterým si

⁶⁰ Šablonové graffiti

osoba orientující se v symbolice subkultur může vytvořit povědomí o dalších skutečnostech, které je možné z těchto znaků vysledovat. Jednotlivec tak je schopen dle jejich četnosti lokalizovat blízkost jednotlivých center, zároveň je detailně informován o přítomnosti subkultur a zejména o jejich stanoviscích a formě, kterou je prezentují. Zároveň chápe jazyk dialogu, kterým navzájem komunikují, někdy se i do této komunikace sám aktivně zapojuje.

6. Závěr

Wrocławská squatterská komunita představuje typ kontrakultury pevně svázané s městským prostředím. Vymezení vůči společnosti spočívá v rovině ideové, nedochází k němu na rovině prostorové. Ideové vymezení vůči společnosti neznamena vyloučení z ní. Naopak způsob existence komunity je založen na koexistenci s dalšími činiteli v dané lokalitě.

Squatterské hnutí ve Wrocławu představuje síť spolupracujících kolektivů. O každodenních otázkách rozhoduje každá komunita autonomně. V závažnějších otázkách komunity spolupracují a koordinují společné strategie.

Výsledky terénního výzkumu poukazují na neadekvátnost standardních teorií politologů a subkulturních teoretiků nahlížejících na squatery jako na vyznavače určitých politických směrů. Tyto se zde sice ve velké míře vyskytují, nicméně pro vlastní začlenění jedince do komunity nejsou směrodatné. V tomto procesu sehrává klíčovou roli afinita k hodnotám zastávaným daným kolektivem, přičemž tyto hodnoty se nutně nerovnají politickému světonázoru, a afinita ke komunitě jako kolektivu lidí. Člověk, který se chce stát členem kolektivu, musí prokázat, že je schopen zapojení v kolektivu a jeho existence je pro komunitu přínosem.

Squatting ve wrocławském pojetí je specifickou formou alternativní existence v městském prostředí. Proklamované osvobození městského prostoru probíhá na více úrovních. Jednak squatteři poukazují na negativní dopad gentrifikace městského prostoru. Zároveň se snaží o vytváření funkčních samosprávných jednotek s prvky přímé demokracie. V neposlední řadě squaty slouží jako centra politického a uměleckého undergroundu.

Bibliografie:

- CLARK**, Dylan. *The Death and Life of Punk, the Last Subculture*. In MUGGLETON, David a WEINZIERL, Rupert. *The Post-Subcultures Reader*. New York: Berg, 2003
- CORR**, Anders. *No Trespassing!: Squatting, Rent Strikes, and Land Struggles Worldwide*, Cambridge: South End Press, 1999
- GILBERT**, Pat. *Clash - Smrt nebo sláva*. Praha: Volvox Globator, 2007,
- HARRIS**, Marvin. *Portugal's African "Wards" - A First Hand Report on Labor and Education in Mocambique*. American Committee on Africa, 1958
- QANDIL**, Marta. *Skłoting bez idei* [online], 2008 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW:
http://www.polishexpress.co.uk/art,skloting_bez_idei,330.html
- MAŠEK**, Tomáš. *Czech Marginal Communities in the South of France*. In SVOBODA, M. a LENK, L. *Anthropology of/in the Post-Socialist World*. Voznice: LEDA, 2008.
- MELTZER**, Albert. *Anarchismus: argumenty pro a proti*. Praha, Anarchistický nakladatelský kolektiv, 2002
- NEUWIRTH**, Robert. *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World*. New York: Routledge, 2004
- RŮŽIČKA**, Vlastimil: *Squaty a jejich revoluční tendence*, Praha: Triton, 2007
- URBAŃSKI**, Jarosław. *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, architektura*, Poznaň: Trojka, 2005,
- URBAŃSKI**, Jarosław. *Squatting jako swoboda i samowola*, Autoportret, Krakov, 2008, č. 2 (23)

Internetové zdroje:

- LAUBE**, Roman. *Nové squatterské iniciativy, 1999 - 2003* Dostupný z < <https://squat.net/praha/?cat=4> >

PUCHMERTL, Jaroslav: *Příčiny a podstata squattingu*. In *Obsad' a žij* Dostupný z <<https://squat.net/praha/?p=218>>

QANDIL, Marta. *Skłoting bez idei* Dostupný z <http://www.polishexpress.co.uk/art,skłoting_bez_idei,330.html>

SIPOWICZ, Kamil. *Pierwsi hipisi PRL*, 2007 Dostupný z <<http://pl.indymedia.org/pl/2007/05/29070.shtml>>

WRÓBEL, Łukasz. *Squating, czyli "Wolne domy dla wolnych ludzi"*, 2002 Dostupný z <<http://gu.us.edu.pl/node/216411>>

ZÁHORA, Dalibor. *Podle ČTK se distribuují v Kodani drogy*, Dostupný z <<http://www.blisty.cz/art/36587.html>>